

The Journal of International Civilization Studies
Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi

Volume IV/ Issue II

ISSN: 2548-0146, Nevşehir/ TURKEY

DOI: <doi>10.26899/inciss.245</doi>

Geliş Tarihi/ Received: 02/09/2019

Kabul Tarihi/ Accepted: 10/09/2019

**THE IDEA AND PHILOSOPHY OF ANTI-LIBERALISM IN
AFGHANISTAN**

Asadullah DANİSH

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi
asadullahdanesh@gmail.com

Abstract

Liberalism is considered the source of all evils and immorality, as it contradicts the taught traditional structures of Eastern societies; it is considered a system that disrupts family order and causes social injustice. But for Western politicians, liberalism is Europe's most valuable legacy to the modern world, a system that supports democracy, promotes the idea of freedom and togetherness, and promotes the development of society. In Afghanistan, although radicals and political Islamists do not care about liberalism, innovators have long been starved of liberalism. But this loss has never been shown to the people of Afghanistan. Because an element is still missing in the political culture of these people; "philosophical I concept." The concept of "I" in Afghanistan has been removed by the belonging identity. On the other hand, every thought that enters the history of Afghanistan with the force of sanction, every ideology that has faced counter-sanction and incorporates innovation, conflict with the opposite. But in the face of classical Islam, Political Islam has entered Afghanistan's political scene both as an innovative thought and as a spiritual development. Despite this, the Islamic tradition was easily accepted by the people of Afghanistan. In Eastern societies, a dialogue that can be implemented in the nation is actually a dialogue that can show its reputation to that nation. The thought of political Islam (although it ultimately does not show good results) can comfortably show its reputation to the people of Afghanistan. But what is the chance of liberalism as a political dialogue to show the credibility of the people of Afghanistan? What is the source and philosophy of the arguments that have aborted the idea of liberalism in Afghanistan? This study was prepared in the way of finding answers to the questions asked above.

Keywords: *Afghanistan, Liberalism, Anti-liberalism, Political Islam, Belonging*

AFGANİSTAN'DA ANTİ-LİBERALİZM FİKRİ VE FELSEFESİ

Öz

Liberalizm, Doğulu toplumların öğretilmiş geleneksel yapılarıyla çeliştiği için, bütün kötülüklerin ve ahlaksızlığın kaynağı olarak değerlendirilir; aile düzenini bozan ve sosyal adaletsizliğe sebep olan bir sistem olarak kabul edilir.

Ama Batılı siyasetçiler için liberalizm, Avrupa'nın modern dünyaya armağan ettiği en değerli mirastır; demokrasiyi destekleyen, özgürlük ve beraberlik idesini naşir eden ve toplumun gelişmesine sebep olan bir sistemdir. Afganistan'daki Radikaller ve siyasal İslamcılar liberalizme sıcak bakmasalar da yenilikçilerin uzun zamandır liberalizme hasret kaldığı görülür. Ama bu kayıp hiçbir zaman kendini, Afganistan halkına gösterememiştir. Çünkü bu halkın siyası kültüründe bir öge hala eksiktir; "felsefi ben kavramı." Afganistan'da "ben" kavramı, aidiyet kimlik tarafından ortadan kaldırılmıştır. Başka yanda Afganistan tarihine yaptırım gücüyle giren her düşünce, karşı yaptırım ile karşılaşmış ve içinde yenilik barındıran her ideoloji, zıddı ile çatışmıştır. Ama klasik İslam karşısındaki Siyasi İslam hem bir yenilikçi düşünce ve hem bir manevi kalkınma olarak Afganistan'ın siyaset sahnesine girmiştir. Buna rağmen Afganistan halkı tarafından İslami geleneği sebebiyle kolayca kabul edilmiştir. Doğulu toplumlarda, millette uygulanması mümkün olan bir diyalog, aslında o millete itibarını gösterebilen diyalogdur. Siyasi İslam düşüncesi (nihayetinde iyi bir sonuç göstermese de) itibarını Afganistan halkına rahatça gösterebilir. Ama bir siyasal diyalog olarak liberalizmin Afganistan halkına itibarını gösterebilme şansı nedir? Afganistan'da liberalizm düşüncesine engel olan argümanların kaynağı ve felsefesi nelerdir? Bu çalışma yukarıda sorulan sorulara cevap bulma yolunda hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Afganistan, Liberalizm, Anti-liberalizm, Siyasi İslam, Aidiyet*

Giriş

11 Eylül 2001 yılında El Kaide örgütünün New York ikiz kulelerine saldırısının ardından, Amerika Birleşik Devletleri, diğer NATO üyeleri ile birlikte Afganistan'a girdiler ve orada liberal bir hükümet sistemi kurma çabasında bulundular. Fakat sanki Afganistan'da anti-liberalist unsurlar daha üstün ya da halkın sosyal yapısı liberalizm ile pek uyuşmıyor ve liberalizme ulaşma çabaları sürekli başarısız oluyor. Brooking adlı Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi tarafından yayımlanan bir araştırmanın iddiasına göre Batılı ülkeler Afganistan üzerine iyi bir yönetim sistemi kurma peşinde değillerdir; çünkü Afganistan'da siyaset yapmak, sadece yaşamı devam ettirmeye çalışmak demektir ve siyasetçi yaşamını devam ettirmeye çalışırken, güç kaynaklarını başkalarının elinden elde etmek zorundadır. Bu yüzden onlara göre Afganistan üzerinde kurulabilecek en iyi yönetim sistemi, politikacıların bir öteki eylemini tahmin edebilecek sistemdir, çünkü tahmin edilebilecek politik eylemi, dünya siyasal istikrarı için hayatidir (Birkle, O'Hanlon, & Sherjan, 2011). Amerikan filozofu Richard Rorty, "...insanlar (ben acıktım) gibi önermeleri dile getirmekle, aslında içinde olan duyguyu dışa vurarak paylaşmıyorlar, etrafındaki insanların bir sonraki faaliyetinin ne olacağını anlamasına yardımcı oluyorlar..." demişti (Rorty, 1999: 89). Böylece Afganistan politikacılarının eylemlerini, tahmin edilebilecek duruma getirmeye çalışmak, aslında onların eylemlerini dilselleştirmeye çalışmak demektir. Çünkü Dilselleştirme, siyasal anlam ve bilgi aktarım sürecini ortaya koyacaktır. Böyleyse Afganistan'ın politik kültürü, eylemlerini tahmin edebilecek dili hala yaratmayı becerememiştir.

Eğer Liberalizmin dilselleştirme eylemini gerçekleştirebilen yönetim şekillerinin örneği olduğunu kabul edersek, bu çalışmanın amacı ‘‘Afganistan’ı liberal bir yönetim sistemden uzak tutan öge nedir?’’ sorusuna cevap bulmaktır. Fakat bu soruya cevap bulmaya çalıştığımızda, Afganistan’ın toplumsal yapısının, politik sisteminin ve dayandığı felsefenin, tarihi bir perspektiften incelenmesi gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü Afganistan’ın politik sistemi, toplumsal yapısı, dinin ve kabilelerin ideolojisi, birbirleriyle örgütlü bir biçimde hayatına devam etmektedir. Ancak öncelikle liberalizmden kastımızın ne olduğunu açıklamak istiyoruz.

Liberalizm

Liberalizm, 16. Yüzyılda Rönesans ile serpiyen despot devletlere karşı direnç gösterme çabalarıyla Avrupa’da ortaya çıkmıştır ve bireyin özgürlüğü, liberalizmin asıl meselesidir. Liberalizm, hükümet, millet ve bireyler arasındaki tüm ilişkilerde, bireyin özgürlüğünü ön planda tutan ve her bireyin özgür vicdan, inanç ve vizyona sahip olmasına saygı gösterilmesi gerektiğini savunan bir felsefi görüştür. Liberalizmin öğretilerinde, devletin birey üzerindeki yetkisi her anlamda ve her alanda kısıtlanmalı ve bireylerin yaşam tarzını ve yapı taşını yönlendirecek yetkililerin etkisi daha da azaltılmalıdır. Liberallar için ‘‘en iyi hükümet en az hüküm sürendir’’ cümlesi çok ilgi çekicidir (Güçlü, Uzun, & Yolsal, 2002: 891). John Stuart Mill ‘‘Birey kendi çıkarları peşindeyken toplumun çıkarlarını da sağlamış oluyor’’ demişti (Mill, 2001: 96). Mill, bu sözüyle, çoğu düşünürün eleştirisine maruz kalmasına rağmen, bu söz modern liberalizmin temeli olarak kabul edilir.

Bireyin özgürlüğü liberalizmin güç noktasıdır ve aynı zamanda bu düşünce eleştirilenlerin asıl eleştiri noktası olarak da görünür; örneğin Carl Schmidt ‘‘Liberalizm oldukça iyimserdir, çünkü bireylerin özgürlüğü, ciddi bir şekilde birbirleriyle bir çakışma içindedir’’ der (Karimi, 2011). Komüniteryanlar’a göre liberalizmin birey kimliğine sunduğu öncüller, toplumsal bağların şartlarını yerine getiremez; liberalizmin bireysel açıdan adaletin önceliğinde ısrar ettiği şey, bize tarih ve gelenekten miras kalan, toplumsal taahhüdü ve diğerleriyle uyuşma tekliflerini görmezden gelir (Nouri, 2016).

Buna rağmen liberalizm ne kadar fazla eleştirilmiş olduysa o kadar daha çok yayılmış ve güçlenmiştir, çünkü liberalizm kendisini eleştirilere karşı direnç göstermeyip, onunla uyum sağlama peşinde ve kendini yeniden güncelleme eğilimindedir. Richard Rorty’nin Komüniteryanlar’ın eleştirisine verdiği cevap şudur; ‘‘...Onların liberalizme yaptığı eleştirinin, liberalizmin pragmatik dalını kapsama şansı yoktur...’’ (Nouri, 2016: 2). Burada Rorty toplumun birey kimliğini oluşturabildiği rolünü inkâr etmiyor, ama ‘‘...yirminci yüzyılda Dewey’in ve John Rawls’in eserlerinde düzenlemiş oldukları liberalizm, komüniteryanistlerin eleştirisinden mahfuzdur...’’ diyor (Nouri, 2016: 2). Rorty’ye göre liberalizm fikri arkasında hiçbir ilahi ya da felsefi mesele yoktur. Bir gün liberalizmin bize yarar sağlamayacağı tecrübe edildiğinde, ondan vazgeçip toplumun geliştirilmesi

ve dayanışmasına daha iyi yarar sağlayabilen bir disipline başvurabiliriz.

Liberalizmin diğer özelliği, bireysel özgürlüklerden dolayı bireyi baskı altına alan ideolojilerini reddetme özelliği, yani onun anti-ideoloji özelliğidir; liberalizm, insanı melek olarak değil, iyilik ve kötülükten oluşan bir varlık olarak görür. Bu yüzden liberalizm, adaletsizliği yok etme çabasında değil, ussallaştırma çabasıdır.

Liberalizmin bir diğer pozitif yanı da farklı görüş ve ideolojide olan toplumları ve grupları bir araya getirebilme gücüdür. Böyle bir toplumda, devlet yasal rolü oynayabilir, solcular sendika kurabilir ve işçilerin ücretlerini kontrol edebilirler, işverenler ise kendi topluluğunu ayarlayabilir, eşcinseller ayrı bir sendika ve mezhepçiler de kendileri için ayrı bir sendika kurabilirler. Böyle bir uzlaşım, bir toplumun tüm karşıt gruplarına memnuniyet duygusu kazandırabilir ve bir hükümetin millete memnuniyet duygusu getirebilme gücüne sahip olması, o hükümetin, iyi bir yönetim sistemine ulaşabilmesi anlamına geliyor. Ambrogi Lorenzitti'nin 14. yüzyılda Siena sarayında çizdiği resmin, iyi ve kötü yönetim şekillerinin, milletin memnuniyet duygusu ile bağlarının ne kadar yakın olduğunu belirttiği gibi (Miller, 2003: 2). Liberalizm, kendini modern yönetim biçimleri arasında, milletin inançlarına en çok saygı gösterebilen yönetim şekli olduğunu ispatlamıştır ve madem ki liberal demokraside bir milletin memnuniyet duygusu artırılabilirse neden Afganistan'da bu diyaloga karşı direnç gösterme eğilimlerini görüyoruz?

Kabile sistemi ve Aidiyet kimlik

Fransız filozofu Rene Descartes, şüpheyi ortadan kaldırmaya ve kusursuz bilginin yolunu bulmaya çalışırken, tekrar şüpheye başvurarak metodik şüpheyi inşa etmiştir. Bu şüphe, Descartes'e cogito ya da "düşünüyorum" kavramının keşfine yönlendirmiş ve böylelikle düşünüyorum kavramı, var-olma ile sonuçlanmıştır. "...düşünüyorum faaliyeti varlık olmak açısından ben kavramının ispatı ve var olduğunun kanıtıdır..." (Doğrucan M. F., 2018). Descartes'in "düşünüyorum o halde varım" önermesi, "ben düşünüyorum o halde ben varım" önermesi ile bir özdeşlik içerisinde olup, başka düşünme yeteneğine sahip olan varlıkları da başka bir benler olarak var sayabilen bir felsefi ben yaratmıştır. "...felsefi ben kavramı, varlığı, ontolojik olarak açıklayan ve sistemli bir hal için, tutarlılık gösterme direnciyle dönüşme çabası sergileyen episteme öncülünün ta kendisidir..." (Doğrucan M. F., 2018).

Böyle bir ben kavramı, ontolojik açıdan tümel yerine hatta tikeli yerleştirecek ve siyasi açıdan bütün yerine liberalizmin asıl ögesi, yani bireyi konuma getirecektir. Ama böyle bir ben kavramı hiçbir zaman Afganistan'ın siyasi kamusuna girmemiştir. Çünkü ben kavramı, Afganistan'da kabile, dil ve mezhep gibi farklı aidiyet kimlikleri vasıtasıyla sınırlandırılmıştır. Afganistan'ın kuruluşu, ilk

¹ Ambrogi Lorenzetti (1290-1348): İtalyalı unlu resim sanatçısı, aktif (1319-1348) tarihleri arasında.

aşamalarda kabile hüviyetlidir ve daha sonra da kabile, hüviyetini kurumaya çalışırken başka kabileler ile bir ötekileştirme rekabeti içerisine girmiştir. Afganistan'da Aidiyet kimliğini ve ötekileştirme rekabetini, Afganistan'ın siyasi tartışma tarihine kısaca göz atarak daha anlaşılabilir hala getirebiliriz.

On sekizinci yüzyılda, İran hükümdarı Nadir Afşar'ın ölümü, Horasan bölgesinde meydana gelecek olayların dönüm noktasıdır; Nadir Afşar öldükten sonra, Ahmad Han Dorani ya da Abdali (Nadir Afşarın on binlik asker komutanı), Horasan bölgesindeki güç boşluğu ortamından yararlanarak kendi hükümetini ilan edecektir. Yeni Afganistan Devleti, Ahmad Han (1747-1773) tarafından, bir jirga (toplantı) sonucunda kurulur. Moğolca kökenli 'jirga' kelimesi, Peştuca dilinde bazı devlet kararlarını almak için Peştu kabilelerinin büyüklerinin bir araya gelmesine adlandırmak için kullanılır. Bir söz; "Nerede kabile varsa orada jirga vardır" der. "Afganistan kabileler ülkesidir" (Attyi, 2004: 41). Bu ülkede en az otuz farklı dilde konuşan insan grubu bir arada yaşamakta ve bu gruplar arasında, on yedinci yüzyıldan beri, Peştular hep üstün konumdadırlar. Peştular da Ahmad Han döneminde on altı kabileden oluşuyordu ve bu kabileler de, (bir az daha kısıtlı alanda aidiyet kimliği üzerine) hep birbirleriyle bir çatışma içerisindeydi (Farhang, 1988: 77-78). Olivier-Roy 'Ahmad Han'ın hükümeti, bir kabileler konfederasyonuydu" diyor (Attyi, 2004: 43). Ahmad Han daha çok kabilelerin başkanları tarafından yönetilmekteydi ve onun hükümeti kabile merkezli bir düzene sahipti (Aryan, 2013). Bu düzeni değiştirmeye çalışan ve gene de kabile çerçevesinde hükümet merkezli bir sistem kurmak isteyen ilk kişi Abdülrahman Barikzayi (1880-1901)dir. Abdülrahman'ın Afganistan'da yaşayan özgür kabilelere saldırıları, bu kabileleri hükümet çatısı altına alır. Bu savaşların en önemlisi Abdülrahman'ın Hazaristan'a (Hazara kabilesinin yaşadığı bölge)sine saldırısıdır. Farsçanın Hazarca lehçesini konuşan Türk boylarına mensup olan Hazaralar, çoğunlukla Afganistan'ın orta bölgelerinde yaşamaktadırlar (Oktay, 2016). Hazara Kabileleri, 1993 yılına kadar, Hanlık sistemiyle hayatına devam etmekteydi. Bu Hanlık sisteminde, Bek, Erbab, Mir ya da Han olarak tanımlanan kabile reisleri, kendilerini toprağın asıl sahibi olarak ve kabilenin diğer üyelerini de yemek karşısında, onların topraklarında çalışanlar olarak görmekteydiler. Yani Hazaralar tam anlamıyla bir feodal yönetim sistemiyle yönetilmekteydi.

1890'lı yıllarda Ordu ve beşeri güç konusunda kendilerini, Kabil, ve Çin Hakanlarıyla kıyaslayan feodal Hazaralar, 1893 yılına kadar hiçbir zaman Abdali hükümetin çatısı altına girmemişti (Mousavi, 2000: 78). Ancak 1893 yılındaki Abdülrahman'ın saldırısıyla acımasız bir soykırımı tecrübe etmiştir. Bu saldırı sonucunda Hazaralar'ın yüzde altmışı yok olmuş ve geri kalan gruplar da Pakistan, İran ve başka bölgeler'e göç etmeye mecbur kalmıştır. Böylece Abdülrahman Hazaracat'ı ilk kez ele geçirmiştir (Farhang, 1988: 268). Böylece Acımasız bir kişiliğe sahip olduğu için gaddar lakabını taşıyan Abdülrahman, ordu göndermeleriyle ilk kez Afganistan'da güçlü bir merkezi hükümet kurabilmiştir. Fakat buna rağmen kabilelerin devlet üzerinde etkisi azaltılmamıştır. Aslında Abdülrahman ötekileştirme rekabetinin en önemli parçasıdır. O, Peştu kabilesi aidiyet kimliğini

taşıyorken başka aidiyet kimliklerini ortadan kaldırma ve ötekileştirme hedefiyle bu harekete başlamış ve daha sonra Habibullah, Nadir ve hatta Şah Amanullah onun mirasını devam ettirmiştir.

11 Eylül Amerikanın ikiz kullelerine saldırı olayı Afganistan tarihine yeni bir dönem açar. Amerika ve diğer NATO üyeleri Afganistan'a girerler ve orada liberal demokrasiyi kurma çabasında bulunurlar. Ancak aidiyet kimliği üzerinden Ötekileştirme rekabeti hala devam ediyor. Bu sefer ötekileştirme rekabeti halkasında para ve gücün etkisi daha artırılmıştır: Timur Sharan (2016: 34-35), Davlat-i Şabaka-i (Şebekeyi devlet) adlı kitabında Afganistan hükümetinin 2001 yılından sonra kabileler şebekesi düzenini aldığını belirtmeye çalışıyor. Sharan'a göre, Afganistan'ın cihatçı partiler ve örgütleri, 2001 yılından itibaren politik organizasyonlara dönüşürler ve Afganistan'da şebeke bir devlet kurarlar. Bu şebeke devlet, paranın ve gücün bağı çerçevesinde hareket eder. Başka bir deyişle Afganistan'da "zengin, siyasetçidir" önermesi "siyasetçi zengindir" önermesiyle eş anlamlıdır. Daily Mail'in iddiasına göre Afganistan'ın eski cumhurbaşkanı Hamid Karzai, Dubai'deki Afgan zenginlerin imparatorudur. "Onun Dubai'deki serveti 90 milyon pound tespit edilmiştir" (Spencer, 2010). Böyle ise, bunun gibi para ve güç ile birleşmiş, ırk, mezhep ve dil aidiyetleri vasıtasıyla tanımlanmış, bir şebekeyi hükümet sisteminde, birey özgürlüğüne saygı gösterecek bir liberalizm argümanının başarılı olabilme şansının ne kadar mümkün olacağını tahmin etmemiz zor olmayacaktır.

Klasik liberalizm, felsefi bir görüş olarak insanın toplumsal ve bireysel özgürlüğünü sağlamak için ortaya çıkmıştır. Liberaller için özgürlük, devletler ve toplumlar tarafından bireylerin faaliyetini kısıtlayan engelleri yıkan bir şey olarak kabul edilir. Bireye saygı göstermek, liberalizmin asıl öğretilerinden biridir ki bu liberalizmin arzularını yani konuşma özgürlüğü, din özgürlüğü, bireysel mülkiyeti ve sonunda serbest piyasa ekonomisi sistemini sağlar. Fakat Kabile sistemi, bireysel hareket eylemi vasıtasıyla değil, toplu hareket eylemi vasıtasıyla tanımlanır. Yani ben kavramı olmadığı yerde, birimiz, bazımız, çoğumuz gibi kavramlar yerine, hepimiz ve bütünümüz ya da biz gibi kavramlar literal ve kullanılırdır. Böyle bir durumda biz kavramı, ben kavramının özgürlüğüne sınır çizecektir. Yani bireyin özgür hareket edebilme hakkı, kabilenin aidiyet kimliği vasıtasıyla kısıtlanacaktır.

Afganistan'daki siyasi partilerin çoğu, kabile çerçevesinde ortaya çıkmıştır ve ideolojileri de kabilenin ideolojilerine bağlıdır. Bu ülkede, bazı büyük partilerin başkanlarına, oy bankası adı verilir, çünkü bu politikacılar kalabalık kabilelerin reisi ve temsilcileridir ve hangi tutumu takınırsa milleti de o tutumu takınır. Millete fırsat eşitliği sağlamak, liberalizmin özelliğidir ama Afganistan'da Partilerin başkanları olarak tanımlayan kabile reisleri, kabilenin temsilcileri adında bütün siyasi kararların merkezinde bulunmakla bu fırsat eşitliğini ortadan kaldırmakta ve kabilenin üyeleri de aidiyetini kurmak için kabilenin reisini takip etmek zorundadır. Böylece Bireyin özgür hareket şansı olmadığı yerde, yani ben kavramının aidiyet kimliği tarafından kısıtlandığı yerde, birey yerine kabile başkanları politik kararları alır ve böyle bir durumda liberalizmden söz etmek zor olacaktır.

Siyasal İslam İdeolojisi ve Manevi Kalkınma

1970’lı yıllarda komünist düşünce Afganistan’a yayılmaya başlarken, Cihatçı örgütler de yavaş yavaş güçlerini bir araya getirmeye başladılar. O dönemde Afganistan’daki İslami hükümet taraftarlarının kanaatine komünizm İslamiyet ile çelişkilidir. Aynı şekilde 1996-2001 yılları arasında Afganistan’da hüküm süren aşırı İslamcı örgütü yani “Taliban-İslami-İmaret”i” metinlerinde sabit bir öğreti bulunmazsa da, radikal islamci eylemlerinden demokrasiyi destekleyenin hükmü küfür olduğu belledir. Kuruluşunun başlangıç döneminde Talibanların anlatısında bir Müslüman toplumu yönetebilecek tek anayasa Dini şeriattır. Taliban’ın şeriattan bu rivayeti belki en aşırı ve sert politik rivayetlerdendir ama daha yumuşak davranış gösteren İslami hükümetlerin eylemlerinde de liberalizme bir sövme ve politik küfür olarak karşılamaştır. Örnek vermek olursak en belirgin örnek, Afganistan’ın batı komşusu İran İslami Cümhuriyeti’dir (Karimi, 2011). İran’daki 1978 devriminden sonra, liberalizm yaklaşımında bulunan entelektüeller baskı altına alınmış ve liberal düşünürler burjuva (işçilerin düşmanları) ve batı emperyalizm taraftarları olarak tanıtılmışlardır (Jahanbaglu, 2015).

Buna rağmen dünyada az da olsa liberal demokrasi yönetim şekliyle yönetilen birkaç Müslüman toplumun var olduğunu iddia edebiliriz. Türkiye’nin ve Endonezya’nın nüfusları Müslümandır ama İslamiyet ile liberalizmi uzlaştırabilen iki İslami ülkenin örnekleridir. Denver Üniversitesi öğretim üyesi olan Nadir Hashimi, İslam, Secularism and Liberal Democracy (İslam, laiklik ve Liberal demokrasi) eserinde liberal demokrasinin İslam ülkelerinde gerçekleştirilebilme imkânını değerlendirmiştir. Ona göre “...liberalizm az da olsa laikliğe ve sekülerizme gerek duyar...” bu yüzden Müslüman toplumlar liberalizme ulaşma isteğinde bulunacaksa, “...bu dini aydınlanmaya başvurmalıdırlar ve salt islamiyette yenilik barındırmaya açık olmalıdır...” (Hashemi, 2014).

Fakat Afganistan’da laikliği kabul etmeyen bir islami aydınlanma tecrübe edilmiştir: bu ülkede siyasal islam ideolojisinin yaygınlaşması ile birlikte sekülerizm ve laiklik Amerikan siyasi kültür olarak algılanmış ona karşı bir direnç gösterme eğilim ortaya çıkmıştır. Siyasal islam kavramı, klasik islam karşısında ortaya çıkan yeni bir İslamiyet yaklaşımıdır. Siyasal islam diyalogunun esas ve odak noktası İslamiyet kimliğinin siyasal eylemde anlam kazandırılmasıdır. Dinin insan hayatının tüm yanlarını kapsama ve analatabilme düşüncesi, dinin siyasetten ayrılmasının imkansız olması ve İslamiyet temelinde modern bir devletin inşa etme fikri, siyasal islam ideolojisinin ilkeleridir (Moradi, F, 2014).

Afganistan’da Siyasal islam ideolojisinin kökenlerini Sayıt Cemalettin Afgani’nin(1838-1896), anlatıları ve metinlerinde takip edebiliriz. İslam dünyası ve bilhassa Afganistan, Hint, Türkiye ve Mısır gibi ülkelerinin düşünürleri üzerinde büyük bir etki bırakmış olan Sayıt Cemalettin Afgani, İslam-dünyası-kardeşliği (Ehvanulmüslimin) fikrini ortaya atan ve din ile siyasetin birbirinden ayırma

şansının olmadığı düşüncesini savunan bir din entelektüelidir (Rashed, 2013). Cemalettin Afgani kimilerine göre aşırı bir İslam tutucu, kimilerine göre ise Afganistan'a modern İslam ya da siyasi İslam fikrini getiren bir düşünür olarak kabul edilir. Cemalettin Afgani'nin aydınlanma düşüncesi, Nader Haşemi'nin zikir ettiği islami aydınlanma fikrinin tam tersidir. Çünkü İslamiyeti siyaset çerçevesinde tarif etmekle sekülerizm ve laikliğin yolunu tamamen kapatmıştır. Cemalettin, ilk önce modernizm ile Batı arasında bir bağ olmadığını düşünür ve sonra Batı modernizm tipi değil İslami modernizm tipini Batı emperyalizmine karşı aramaya başlar. Onun asıl amacı İslam dünyasını batı sömürgesinden kurtarmak ve İslam kardeşliğini ihya etmektir. O, siyasi İslam düşüncesini Afgan politikacılarına aşına eden ilk düşünürdür. Ona göre İslam dünyasının en büyük belası eğitimsizliktir ve bu belanın asıl kaynağı Doğu devletlerinin despot yönetim sistemi ile yönetilmesidir. Bu yüzden bu beladan kurtulmanın tek yolu, despot devletler yerine anayasal monarşinin getirilmesidir (Tawana, 2006).

Reşit Rıza (1865-1935) ve Muhammed Abduh (1850-1904) Cemalettin Afgani'nin ünlü öğrencilerindendir ve ikisi de İslam dünyasının aydınlanması gerektiği konusunda hocasıyla ile hemfikirdir. Abduh diyor ki "Avrupa'da İslam gördüm ama Müslüman görmedim ve Doğu'da Müslüman gördüm ama İslam görmedim" (Yosufi, 2011). Abduh, Mısır halkının İngiltere sömürsünden kurtulabilmesinin tek yolunun, dini aydınlanmaya başvurmak olduğunu düşünür. Abduh'un düşüncesinde, başkalarının eylemlerine hükmetmek ve müdahale etmek ancak Tanrının yapabileceği bir işlemdir. Bu söz bir din bilimcisinden bekleyebileceğimiz en liberal sözdür ama Abduh'un ve ayrıca hocası Cemalettin Afgani'nin görüşlerinde din ile siyaset arasında derin bir bağ vardır (Hasanwand, 2017). Bu görüş açısı, İslamiyeti liberalizm ile uzlaştıran Nader Haşemi'nin önerdiği ögeyi yani sekülerizmi inkâr eder. Ve eğer sekülerizmin ya da laikliğin liberalizmin önemli bir parçası olduğunu kabul edersek o zaman bu düşünürlerin görüşlerini liberalizm ile uzlaştıramamız zor olacaktır.

Cemalettin Afgani'nin ve Muhammed Abduh'un görüşlerini liberalizm ile uzlaştırmak şansımız olsa bile Afganistan'ın siyaset sahnesinde onların ortaya attığı fikir çok farklı bir sonuç göstermiştir. Cemalettin Afgani, Afgan politikacıları siyasi-İslam düşüncesine yönlendirir ki bu Afganistan'ın modern mücadele tarihinde önemli bir rol oynamıştır. O, 1868'de Afganistan'ı Mısır uğruna terk eder ve iki ay Kahire'de kaldığı sürede İslam kardeşliği hareketini yaymaya çalışır (Farhang, 1988: 145). Arabistan, İran, Hindistan, Fransa ve İngiltere gibi ülkeleri gezen ve son dört sene Osmanlı imparatoru Sultan Abdülhamit'in sarayına hizmet eden Cemalettin Afgani'nin felsefesi, El-Azhar'de eğitim gören Burhanettin Rabbani ve Sibqatullah Mujaddadi gibi din bilimciler vasıtasıyla Afganistan siyaset kültürüne girmiştir.

Cemalettin Afgani'nin Rabbani vasıtasıyla Afganistan'ın siyaset sahnesine getirdiği Siyasal İslam hareketi altındaki gerçekleri belirginleştirmek için, "siyasal islam" kavramı Akdeniz Üniversitesi öğretim üyesi A. Doğruca'nın (Türk-İslam Düşüncesi açısından Manevi Kalkınma) makalesinde geçen "manevi kalkınma" kavramı ile değerlendirmek istiyorum. Doğruca, Kalkınma kavramını "gelişmeyi hedefleyen sosyal değişmeyi ifade eden" bir şey olarak tarif eder. O diyor ki: "Toplumsal değişmelerin gelişim hedefinde gerçekleştiği düşünüldüğünde, kalkınma kavramının da bir ülkenin yapısal niteliklerinin olumlu yönde değişimini ifade ettiği görülecektir. Ama manevi kalkınma kavramı maddi kalkınma hamlelerinin ülkeye ve ülke insanına manevi yönden zarar verdiği, insanları manevi boşluğa sürüklediği gerekçesiyle ortaya çıkmış bir düşüncedir" (Doğruca A, 2015).

Kalkınma kavramı yaşam standartlarının maddi olarak geliştirilmesi anlamında kullanılır. Bu yüzden kalkınma kavramı çoğunlukla iktisadi kalkınma olarak tanımlanır. Ama manevi kalkınma kavramı, iktisadi, siyasi ve teknolojik anlamında kullanılan kalkınma kavramı karşısında durmaya ve onunla rekabet etmeye çalışan bir kavramdır. Aynı şekilde Afganistan'da Siyasal İslam fikri, modernizm yaklaşımlara karşı rekabet etmeye çalışan yeni bir İslami modernizm fikridir. Siyasal İslam hareketi, Afganistan'ın siyasi kültürüne girmeden önce, kimsenin yönetim şeklinin İslam açıdan meşru olup olmadığını konusunda kaygısı yokken, Siyasi İslam hareketi Afganistan'ın yönetim biçimini yeniden sorgulamaya başlar. Çoğu bu sorgulamalar devletin İslamiyet açıdan meşruiyete sahip olup olmadığı kapsamındadır.

Afganistan'da İslam kardeşleri (Ehvani) lakabını taşıyan Siyasal İslamcılar, Afganistan devletinin Batılaşmış, din ve maneviyattan uzaklaşmış özgür olmayan bir devlet olduğu ve devletin batı emperyalizminin sömürsü olduğu kaygısı ile cihada başvurma gerektiğini düşünerek harekete başlamıştır. 1992-1996 yılları arasında Afganistan'da mücahitlerin başkanı adına cumhurbaşkanlığını ele geçiren Rabbani, 1971'de Camiat-i-İslami partisini kurmuş ve başka cihatçı gruplar ile birlikte Davut Han'ın(1909-1978) cumhuriyet hükümeti ve Davut Han hükümetinden sonra iktidara geçen komünist hükümetine karşı cihat ilan etmiştir (Attyi, 2004: 375). Bunun gibi çatışmaların ve savaşların dibinde bir mesele her zaman saklıdır: modern İslamiyet'in modern Batı ideolojilerine karşı dayanmaya çalışma eylemi.

İslam modernleşme fikir Afganistan'da, ekonomi, teknoloji ve kültürün modernleşme ve kalkınma yoluna hareket etmesini sağlama, gelenekler, görenekler ve toplum tabularını destekleme amaçlı ortaya çıkmıştır. Tıpkı batıda ortaya çıkan modernizmin insanların başkalarının esaretinden çıkarılma amacı gibi. Başka bir deyişle Siyasal İslam hareketi ya da İslam aydınlanma hareketi, Batı modernizm ve aydınlanma hareketinin akılsallaştırma geleneğinin rakibi olarak ortaya çıkmıştır.

Ancak batı modernizmin insanların özel hayatına karışmama fikrinin tam tersine, doğuda rasyonel İslamiyetin ortaya çıkması, toplumun özel hayatını kontrol etme hakkını sahip olma iddiası

konusunda daha cesaret kazanmıştır. Richard Rorty'nin liberal ironi düşüncesinde kamusal ve mahrem segmentasyonunda, din mahrem bölümünde yer alır. Çünkü ona göre dinin kamusal olması, siyasi meselelerde konuşma sürecinin durdurulmasına neden oluyor ve bu durum liberalizmin önemli ögesi yani diyalog ya da tartışma özelliğinin ortadan kaldırılmasına neden oluyor. Ancak Rorty'ye göre dinin özelleştirilmesi onun değersizleşmesi anlamına da gelmez. O diyor ki: ‘‘Aile ve aşk hayatımız, özel, gayri siyasi ve aynı halde değerlidir. Tanrıtanımazların, söylediği şiirler, Tanrı tanıyanların ibadetleri kadar özel gayri siyasi ve değerlidir. Şiir söylemek günümüzde çoğu insanlar için sadece bir eğlence konusu değildir. Şiir söylemek hem çoğu insanların özel yaşamına anlam kazandıran bir şeydir ve hem de insanların ondan hiçbir siyasi amaca kullanmadığı bir şey. öz mükemmeliyet yollarını bulma çabası, hem ateistlerin ve hem dindarların istekleri olduğuna rağmen, ne değersizdir ve ne de bir çoğulcu demokraside, kamusal siyaset ile bir bağı vardır (Rorty, 1999: 170).

Yeniliğe karşı Reaksiyonlar

Afganistan, iki yüzyıllık hayatında İngiltere ile savaşlarından Sovyet işgaline kadar farklı olaylarla yüzleşmiştir. Bu ülke, bölge ülkelerin güç manevrası merkezi olarak görülür. Sovyet ile İngiltere ve Sovyet ile Amerika arasındaki mücadeleler, hâlâ Afganistan toprakları üzerinde devam ediyor. Bu çatışmalarda yenilik, önemli meselelerden biridir. Sovyetlerin getirmeye çalıştığı yenilik komünizmken, Amerika'nın getirmeye çalıştığı yenilik liberalizmdir. Söz konusu yenilik ise Afganistan'a ilk kez yenilik getirmeye çalışan kişi Şah Amanullah (1919-1929)'dır. Amanullah 1919'da Afganistan'ın istiklalini İngiltere'den ilan eder ve bazı alanlarda birtakım yenilikler getirmeye çalışır (Gubar, 1999: 789). O, Avrupa ülkeleri gezisi sırasında Türkiye'nin ilk cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ile görüşür ve onun yenilikçi düşüncelerinden büyük oranda etkilenir. Atatürk'ün Türkiye için planladığı yenilikler, uygulanmaya başarabilir, fakat Amanullah'ın planladığı yenilikler, erişilemeyecek bir umut haline dönüşür. Amanullah modern bir Afganistan kurmaya çalışır ancak bu modern fikir tarzı, Afgan kabilelerinin ideolojisi ile uyuşmuyor ve bu bir reaksiyon olarak ortaya çıkan mezhepçi grupların Amanullah'a karşı cihat ilan etmelerine neden oluyor. böylece yenilikçi programları sadece kâğıt üzerine kalan Amanullah, ülkeyi terk etmeye mecbur kalır.

1963-1973 tarihleri arası, Afganistan'ın demokrasi dönemi olarak adlandırılır. Aynı zamanda bu dönem ikinci yenilik dönemidir. Bu dönemde Afganistan'ın yeni anayasası yazılır. Bu anayasada ilk kez konuşma özgürlüğünden ve kadın haklarından söz edilir. Bu anayasada partilerin faaliyete başlama yasası da tasvip edilir fakat Afganistan'ın bu dönemdeki hâkimi (Zahir Şah 1933-1973) bunu onaylamıyor ki bu bazı politik düşünürlere göre Afganistan'ın sonradan yaşayacağı krizin başlangıcıdır (Farhang, 1988: 493). Partilerin yasası şah tarafından onaylanmamasına rağmen, partiler faaliyetlerine devam ederler. Bu partiler arasında, iki komünist sol parti (Halk ve Parçam) en önemli partilerdendir ki (1978-1993) yıllarda iktidarı ele alırlar (Attyi, 2004: 376). Halk ve Parçam

Afganistan'a Sovyet'ten ilham ve destek alınmış, bir komünist demokratik hükümet sistemi getirmeye çalışırlar. Fakat Afganistan'da, "...Silah gücüyle giren her ideoloji, silah gücüyle karşılaşır..." (Sajadi, 2008).

O dönemdeki komünizmin karşıtı yani siyasal İslamcılar ideolojik olarak komünizm ile uzlaşmadığı için Afganistan'da komünizme karşı faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Bu İslamcı Cihatçıların, on yıllık mücadelesinin ardından Sovyetler Afganistan'dan çıkarılmıştır ve İslami bir yönetim şekli getirilmiştir. Fakat Afganistan'daki savaş bitmemiştir ve bu sefer cihatçılar birbirleriyle hükümeti elde etme mücadelesi adına, farklı cephelerde savaşa devam etmişlerdir.

Siyasi İslam reaksiyonunun en yüksek noktasından söz etmek istiyorsak, kesinlikle Talibanların (Afganistan'ın aşırı İslamcı örgütü) düşüncesinden söz etmemiz gerekir. Siyasal İslam fikri bir diyalog olsa bile, Talibanizm onu bir ideoloji olarak kullanmıştır ve Aşırı İslami görüşe sahip olan bu grup 1996'da Pakistan desteğiyle Afganistan'ın çatışma sahnesine girmiştir. Bu grup Afganistan'da diğer cihatçı örgütlerini hızlı bir şekilde ortadan kaldırıp "Taliban İslami İmaretini" ilan etmiştir. Ama Talibanların Afganistan'da bu hızla yayılmasının sebebinin ne olduğu sorusuna cevap verecek olursak, Talibanların ideolojik açıdan Afgan milletine yakınlık his ettirebilme gücünün ne seviyede olduğunu değerlendirmemiz gerekiyor. Çünkü "...Bir millette uygulanması mümkün olan diyalog, aslında o millete itibarını gösterebilen diyalogdur..." (Sajadi, 2008). Talibanizm düşüncesi, Peştü kabilelerin ideolojilerine kendini yakın hissettiği için ve itibarını İslamiyet açısından gösterebildiği için, Afgan halkı arasında kolayca yayılır. Ancak Talibanizm, elde ettiği hızda, itibarın yitirmeye başladılar; çünkü Taliban, beş sene içinde Afganistan'ın yüzde seksenine hükmetme sırasında, aşırı İslamcı kuralları uygulama çabaları büyük insani cinayetlere neden olur. Bu cinayetler, yeni bir reaksiyonun başlangıcıdır. Yani Afganistan'da liberalizm düşüncesine eğilim göstermeye başlayan entelektüellerin ve düşünürlerin siyaset sahnesine girmeleri. Ama bu ülkede liberalizm reaksiyonunun neden hala sonuç gösteremediği sorusunun cevabı, zikir ettiğimiz özgür birey kimliği ve felsefi ben kavramının aidiyet kimliği vasıtasıyla ortadan kaldırılma, siyasal İslamiyet'in laiklik ve sekülerizm diyalogunu geçersizleştirme meselesinde saklıdır.

Sonuç

Liberalizm diyalogunun asıl meselesi birey özgürlüğünün sağlama yolunu bulmaktır. Bireyin özgürlüğü de ben kavramının ben tarafından yaratılabilmesine bağlıdır. Afganistan'da ben kavramı, farklı dönemlerde farklı aidiyet kimlikleri vasıtasıyla sınırlandırıldığı için hala anlam kazanamamıştır. Ya da Afganistan'da ben kimliği hala yaratılmamıştır. Böylelikle ben kavramının olmadığı yerde liberalizmin asıl ögesi, yani özgür düşünce eylemine sahip olan bireyin de olmadığı anlamına gelecektir.

Afganistan'da ötekileştirme eylemi, bir geleneksel siyaset formasyona dönüşmüştür. Çoğu

kabile çerçevesinde ortaya çıkan aidiyet kimlikler, kendi hüviyetini kurumaya çalışırken başka aidiyet kimlikler ile bir ötekileştirme rekabeti içerisine girmeye mecbur kaldığını düşünmüşlerdir. Bu yüzden her zaman rakip aidiyetleri ortadan kaldırma, yok etme veya kendini onlardan üstün kılma düşüncesiyle çatışmalara devam etmişlerdir.

Ama ben kavramının ortadan kaldırılmasının tek sebebi aidiyet kimlik değildir. Batı'da modernizm geleneğinin rasyonellik hareketleri, Doğu'da İslami aydınlanma hareketleri ve siyasal İslamiyet'in ortaya çıkma reaksiyonu ile rasgelmıştır. Batı modernizm özgür bireyin ortaya çıkması ile sonuçlanırken, Doğu İslami entelektüel hareketleri, sekülerizmi ortadan kaldırma sebebiyle böyle bir bireyin sınırlandırılması ile sonuçlanmıştır. Liberalizm diyalogu, özgür bireye ihtiyaç duyduğu kadar, sekülerizm ve laikliğe da ihtiyaç duyar. Çünkü ancak seküler bir ortam, özgür düşünebilen bireyin ortaya çıkmasına izin verebilir. Ama Afganistan'da siyasal islam düşüncesi, toplumun tüm özel hayatının dini açıdan kontrol edilmesi gerektiği fikri çerçevesinde tarif edildiği için, seküler bir ortamın gerçekleşme yolunu tamamen kapatmıştır.

Kaynakça

- Aryan, A. (2013, November 10). BBC. 11 4, 2018 tarihinde BBC PERSON: http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/11/131109_k02-afghanistan-ethnicities-political-power-2 adresinden alındı
- Attyi, İ. (2004). *Tarikhi Maasiri Afghanistan*. kabul: maywand yayın.
- Birkle, G., O'Hanlon, M., & Sherjan, H. (2011, 5 27). Brookings. 1 31, 2019 tarihinde https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/05_afghanistan_ohanlon.pdf adresinden alındı
- Doğrucan, A. (2015). Türk-İslam Düşüncesi Açısından Manevi Kalkınma. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 216.
- Doğrucan, M. F. (2018). Felsefi Ben, Analitik Parça, ve Ötekileştirme Sosyolojisi. Pamukkale Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 343-348.
- Farhang, S. (1988). *Afghanistan Der Panj Qharni Aahkir*. Pişavur: Aryana officet Printers.
- Gubar, M. G. (1999). *Afganistan Dar Masiri Tarikh*. Kabul: İnkilab yay.
- Güçlü, A., Uzun, E., Uzun, S., & Yolsal, Ü. (2002). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Hasanwand, M. (2017). Andisha Kalami ve Siyasi Allameh Sheykh Mohammad Abduh. *Faslnameh Justarhai Hukuki İslami*, 82-120.

Hashemi, N. (2014). *Islam, Secularism and Liberal Democracy; Toward a democratic theory for Muslim societies*. Oxford: Oxford University press.

Jahanbaglu, R. (2015, 11 6). *Radio Farda*. 1 29, 2019 tarihinde <https://www.radiofarda.com/a/f3-liberalism-iran-intellectual-world/27349375.html> adresinden alındı

Karimi, D. (2011, 7 11). *BBC Persian*. 1 31, 2019 tarihinde http://www.bbc.com/persian/world/2011/07/110720_ptv_pargar_61 adresinden alındı

Mill, J. S. (2001). *On Liberty*. Ontario: Batoche Books.

Miller, D. (2003). *Political Philosophy; A very short Introduction*. Oxford: OUP.

Mousavi, S. A. (2000). *The Hazaras of Afghanistan; An Historical, Cultural, Economic and Political Study*. (A. Shafayi, Çev.) Tahran: İntisharati Moasisa Farhangi Hunarai Nakshi Simorgh.

Nouri, M. (2016, 9 15). *Pejohish haii Falsafi*. 11 6, 2018 tarihinde Pejohish haii Falsafi: http://philosophy.tabrizu.ac.ir/article_5784.html adresinden alındı

Oktay, H. (2016, 2 7). *Kafkassam*. 12 4, 2018 tarihinde <https://kafkassam.com/zin-bir-oyku-hazaralar.html> adresinden alındı

Rashed, A. (2013, 3 5). *Avapress*. 2 1, 2019 tarihinde <https://www.avapress.com/fa/interview/> adresinden alındı

Rawls, J. (2005). *political liberalism*. New York: Exoabded edition.

Rorty, R. (1999). *Philosophy and Sosial Hope*. London: Penguin Books.

Sajadi, A. (2008, March 20). *DID DİGİTAL LİBRARY*. 11 5, 2018 tarihinde DID DIGITAL LIBRARY: <http://www.did.ir/catalog/index.aspx?cn=rp00020080410512709> adresinden alındı

Sharan, T. (2016). *Dawlati Shabakii*. (H. Rizayi, Çev.) Kabul: Waja yay.

Spencer, R. (2010, 9 10). *Dayly Telegraph*. 1 30, 2019 tarihinde <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/dubai/7994754/The-Karzai-empire-villas-in-Dubai-and-fears-over-Afghan-aid.html> adresinden alındı

Tawana, M. (2006). İslam ve Modernite Dar Andisha Sayyid Jamalluddin Asadabadi. *Pijohishi Olomi İnsani*, 97-113.

Yosufi, B. (2011). Barrasi ve Naqhdı didgahi Sayyid Jamaluddin Asaadabadi ve Mohammad Abduh dar msiri istilaii bidadgari İslami . *Pijohişgahi olomi insani*, 91-112.

